

A Magyar Nemzeti Múzeum Kossuth-kiállítása. Harminczéves évforduló nem tartozik a szokásos ünnepi dátumok közé. Hogy a Nemzeti Múzeum Kossuth Lajos halálának harmincadik évfordulóján emlékkiállítást rendezett, arra a Kossuth-iratok felszabadulása adta az alkalmat. Átlapozgatva ezt az 1894 március óta elzárva őrzött kézirat-gyűjteményt, tartalmi okokból nem volna érthető, hogy nyilvánosságra hozásával miért kellett 30 évig várni. Általában politikai okokra szoktak hivatkozni: Ferenc József iránti tekintetre. Pedig a most felszabaduló, kiadatlan anyagban nincs olyan súlyos támadás Ferenc József ellen, mint az a sajtóharc, melyet Kossuth a bankjegypör idején intézett ellene. Politikailag pedig nincsenek a kiadatlan anyagban dinasztia- és 67-ellenesebb dokumentumok, mint a francia és olasz szövetségnek az „Irataim”-ban kiadott aktái. Úgy hisszük (s a Kossuth Ferenc és a Nemzeti Múzeum közti szerződés sem mond egyebet): ez a 30 éves tilalmi idő csupán a szerzői, illetőleg kiadói jogot védté. A kikötött 30 év mögött tehát nem szabad politikai szenzációt, az uralkodóház elleni támadásokat keresni: a nyilvánosságra kerülő anyag nem fogja kielégíteni az ilyen várankozásokat, de kincsébányája lesz a komoly történeti kutatásnak.

A Kossuth-iratok 1849 augusztusától Kossuth haláláig (1894 március) terjedő időre vonatkoznak. Talán legkorábbi részük a legértékesebb: a törökországi emigráció ezideig teljesen ismeretlen dokumentumai, melyek feldolgozása a Történelmi Társulat megbízásából rövidesen napvilágot lát. Az angliai anyagot Kossuthra vonatkozó újságcikkek gyűjteményei (ma már pótolhatatlan anyag), továbbá üdvözlő iratok testületektől és magánosoktól, valamint Kossuth kiadatlan diplomáciai és magánlevelezése, s már részben kiadott, a magyar ügyben, majd a krími háború és az 1859-i francia-olasz-osztrák háború alkalmából mondott beszédei alkotják. Az amerikai iratok a szokásos üdvözlő ad-

ressek és tisztelet-ajándékok mellett a Kossuth-fund, s a magyar ügy céljait szolgáló pénzgyűjtés körül csoportosulnak. 1859-cel kezdődik aztán az „Irataim”-ban 1880 óta publikált anyag. Itt is szükség van még Helfy-féle kiadás revíziójára, s tekintélyes anyag maradt kiadatlanul ebből a részből is.

Kossuthot az „Irataim” első kötete megjelenésekor, 1880-ban, Gyulai Pál erős kritikában részesítette, amiért nem 1848–49-i működését ismertette. Igaztalanul. Kossuth csak a birtokában levő kéziratgyűjteménnyel dolgozhatott, ebben pedig 48–49-ből egyetlen fontos dokumentum állt rendelkezésére: az 1849 aug. 10-i békeajánlat Paskievits útján a cárhoz. A hetvenes évek végén, mikor Kossuth az „Irataim” összeállításához fogott, az ő 48–49-es gyűjteménye már a Nemzeti Múzeum tulajdonában volt. 1874-ben vette meg a Múzeum Kossuth titkárának, Vörös Antalnak gazdag kéziratkollekciónját, melyben olyan tömege van a Kossuthra vonatkozó, Világos előtti daraboknak, hogy kétségtelenül itt kell keresnünk a törökországi emigrációval kezdődő „Kossuth-iratok” 49 előtti részét. Kétségtelen azonban az is, hogy Kossuthot politikai szempontok, s — bármennyire tiltakozék is Széchenyi jellemzése ellen — hiúsága is ösztönözte arra, hogy 1859-cel, a III. Napoleon császárnál történt kihallgatással kezdje.

A Kossuth-kiállítás kiinduló pontja és centruma a Kossuth-iratok, de kiterjeszkedik a Múzeum egész Kossuth-anyagára, még pedig a régiségtárera teljesen, a természettudományi tárákera meg a könyvtárera szemelvényesen.

Különös érdekességük a kiállított tárgyaknak, hogy túlnyomó részükben, egy pár iratot és könyvet, a képeket és szobrokat leszámítva, minden darab Kossuth saját gyűjtése, hozzá a legközvetlenebb személyes kapcsolatban állott, évtizedekig tulajdona és foglalatosságának mindennapi tárgya volt. Kossuthnak passziója volt a gyűjtés: összegyűjtött minden órá vonatkozó tárgyat, legyen az sorsdöntő percekben kelet-

kezett államirat, vagy egy egyszerű magánember névnapj üdvözlése. Gyűjteményét rendezgette: sok darabján még rajta van sajátkezű meghatározása, sorszámozása! Sajnos, a hozzávaló leltárat nem találta meg az „Iratok” közt. Könyvtárát a könyvek tartalma szerint kezdte rendezni, könyvei közt vannak *történelem, vallás, közgazdaság, asztronómia, alkotmány, vegyes* stb. felírású kötetek, s utolsó éveiből egy reszketeg írású feljegyzése a tervezett könyvtári szakokat sorolja fel. Természettudományokkal öreg korában kezdett foglalkozni. Maga írja 1870-ben, Természettudományi jegyzetei bevezetésében, hogy a politikai szerepléstől visszavonulva, el kell valamivel töltenie sok üres idejét. Érdeklődése a természet csodái felé vonzza, s hozzáfog az e tárgyú olvasmányokhoz, jegyzeteket, növények, csigák, kagylók gyűjtéséhez. Ezek csak mint kegyeleti tárgyak jelentősek, tudományos becsük alig van.

Ezzel az anyaggal próbáltuk bemutatni Kossuth alakját a Nemzeti Múzeum emlékkiállításán.

Az elrendezésben történeti, életrajzi szempontok vezettek. Kossuth pályája hatalmas crescendoval kezdődik, melyet Aradvár—Világos és a törökországi emigráció pár évre megakaszt ugyan, de amely tetőpontját Amerikán és Anglián keresztül az ötvenes években éri el, hogy az 1859-i háború, majd pedig a bankjegypör esalódásai után átolvadjon a hatvanas években kezdődő s a kiegyezéssel megpecsételt decrescendóba.

Nem tekintve Kossuth ifjúságát, életének első fázisa, hírlapírói működése, nyilvános szereplésének kezdete jelenti a siker, a népszerűség kezdetét is, melyet az első csapás, fogsága, csak növelt. 48-ban egyszerre központjává lesz a forradalmi eseményeknek: kiállított ponyvaképeink és nyomtatványaink nemcsak Magyarországon, de pár napra Bécsben is mint a forradalom főhősét ünneplik. Ezentúl vezető szerepet tölt be, s április 14-ével mint a magyar álladalmi kormányzó elnöke az állam fejévé lesz. Legnagyobb magyarországi diadala június 5-i bevonulása volt Budapestre. Ezt megelőző napon írta meg azonban James Bloomfield angol kereskedő nevére

szóló, külföldi utazásra jogosító útlevelet, s ugyane napon kelt Paskievits hercegnek a bevonuló orosz hadsereg főparancsnokának kiáltványára, mely a törvényes uralkodónak jogaiba való visszahelyezését jelenti be.

A következő étepe Aradvár—Világos. Ezek előzményeiről Horváth Mihály és Görgey István szólnak legrészletesebben: a Kossuth-iratok közt azonban találtunk egy ismeretlen békeajánlatot Paskievits útján a cárhoz, *augusztus 10-ről*, mely kissé módosítja Horváth előadását. Ismeretes, hogy Görgey diktátorságát a kormányban Csányi László erőltette, míg Batthyány és Szemere, kiket Görgey megsértett, ellene voltak ennek. Kossuth ingadozott. Az augusztus 10-i minisztertanács nem határozott, de Horváth szerint „hallgaton megegyezett” Görgey diktátorságában. Úgy hisszük, a tanácskozás után írta meg Batthyány Szemerével együtt az említett békeajánlatot, amivel azt akarták elérni, hogy a polgári kormány helyén maradjon, az tárgyaljon az oroszokkal, ne a katonák; Görgey pedig ne legyen diktátor. A fogalmazványt Kossuth elé terjesztették, akiben, mint annyiszor, most is a szónok győzött, s aki lendületes stílusban átjavította a helyzetnek már úgy sem megfelelő békefeltételeket, anélkül, hogy a lényegen változtatott volna. Ennek ellenére, a hadijelentések hatása alatt, átadta másnap lemondó és a diktátort kinevező levelét Görgeynek. A békefeltételeket azért tartjuk Batthyány és Szemere művének, mert az írás a külügyminiszteré, s a kormány békeköveteiként ő és Szemere vannak az okmányban kijelölve. Ez a békeajánlat teljesen megfelel kettejük magatartásának s bár másnap Kossuth megis átadta a hatalmat Görgeynek, lemondó levelét sem Batthyány, sem Szemere nem ellenjegyezték. Ez a dokumentum, s ez a negatívum érthetőbbé teszi Szemere későbbi tiltakozását Görgey diktátorsága ellen, melyért Horváth Mihály őt megróttá. Az augusztus 10-i okmány pedig, mint tárgytalan, Kossuthnál maradt.

Törökországi súlyos megpróbáltatásában eleinte a családjáért való aggodalom, majd maga és társai szükségös anyagi helyzete foglalta el. „A büszkeség egy nemével valom

meg, hogy hazánk iránti szeretetünkön kívül semmit sem hoztunk hazánkból magunkkal", írja a nagykövetekhez és Resid pasához intézett leveleiben. Csak tiszteletet érdemel, hogy kénytelen volt az erdélyiektől kapott kardját egy konstantinápolyi bankban zálogba tenni, kardlancát eladni, hiszen Horváth Mihály megírta, hogy a pénzügyminiszter által rendelkezésére bocsátott állampénztárt az új állampfőhöz, Görgeyhez küldte át. A tétlenségre kárhozottatott emigránsok unalmát szegényes kölcsönkönyvtárak enyhítette. A kölcsönzési jegyzék szerint szépirodalmi olvasmányuk jóformán csak Scribe egy-két regénye volt, s ezeket kötetenként olvasták, lehet, hogy némelyikük egy-egy regényt nem is egyfolytában, hanem ahogy a kötetek éppen felszabadultak: előbb a végét, aztán az elejét.

Kossuth itt komoly tanulmányokkal töltötte idejét: hadi tudományokkal, a török, angol és francia nyelv tanulmányozásával; s politikai terveit is tovább szötte: a *dunai conföderáció* első terve itt alakult ki, ezúttal a szultán hegemoniájával. Szabadulására tett fegradhatatlan és elszánt kísérletei végre is, Amerika és Anglia közbenjárására, sikerrel jártak. A Nyugaton csak Franciaország nem fogadta be: a többi ország, kezdve a génuai aranygyűrtől az angol és amerikai díszoklevelek és tiszteletajándékok tömegével tüntetett a „szabadság és humanitás barátja“, a „legnemesebb ügy bajnoka“ mellett, Amerikában szabadkőműves összeköttetései, Angliában a Cobden vezetése alatt álló manchesteri, szabadkereskedelmi párt, s a „dolgozó“ jelzöt maguknak kisajátító munkáspártok szimpátiája egyengették útját. A nőknek kedvence volt tengeren innen, tengeren túl, amit legbeszédesebben a southamptoni fogadtatását ábrázoló Steckmest-féle kőrajz illusztrál. Ezek azonban személyes sikerek voltak: eleinte az abszolutizmus ellen küzdő, s a szabadság védelmében elbukott, üldözött embert, később a szónokot illették. Személyét és szónoki tehetségét Angliában *belpolitikailag* használták ki, s a magyarságnak ez csak erkölcsi sikert hozott. A messze Nyugaton megtelepedett Kossuth és Magyarország sorsa közt megszokadt a kapocs.

Kossuth nem tudta többé nyomon követni azt, ami Magyarországon történt: mindent 48–49-es sikerei szemüvegén keresztül nézett. Mivel akkor Magyarországon sok ezer önkéntest toborzott beszédeivel, ugyanezt ígérte 59-ben Napoleonnak, s 66-ban sem volt képes megérteni, hogy proklamációjára az osztrák hadsereg magyar katonái nem akarnak belépni az olasz és porosz légióba. 59-ben az ország még várta III. Napoleon betörését az országba, Napoleon meg várta a felkelést Magyarországon, ezért nem történt semmi; 66-ban azonban a magyar foglyok azzal tagadták meg a belépést a légiókba, hogy Deák Ferenc már úgylis rendbe hoz mindent.

59 volt Kossuth utolsó nagy sikere: Napoleon császárral való együttműködése, s nem véletlen, hogy az „Irataim“ ezekkel az eseményekkel kezdődnek. Az olasz risorgimentóval kapcsolatos további magyar forradalmi mozgalmakban azonban Kossuth a katonák mellett mindinkább háttérbe szorult, s nem kis utánjárásába került, míg II. Viktor Ernő-től kieszközölte, hogy a légión „chef politique“-jává kineveztessék. A sikerbe vetett bízalom a széthulló és széthúzó politikai vezetés miatt mindinkább elveszett.

A kiegyezés után mint orvoszerű polgárember, teljes visszavonultságban élt. Állandóan szemmel kísérte a magyar eseményeket, turini magányában neve Magyarországon politikai programmá lett, személye különös tisztelet, valóságos kultusz tárgyává.

Kiállításunknak külön sorozata Kossuth portrait-i: 1847-től 1894-ig. Végignézve ezeket — természetesen megtisztítva a hagyományos pózoktól — az első arc Pest megye kövéteé, 47–48-ból, nemes, komoly, szerény tartózkodást mutat. A 48–49-esek nem hitelesek, későbbiek, s inkább a festők véleményét, mint Kossuth igazi arát adják. Tulajdonképpen első élethű arcképe a két amerikai Daguerre-kép, melyek koránál (ekkor 50 éves volt) idősebb, beteges, kissé megtört, családott, rezignált embert mutatnak, de rendkívül tartalmas, érzékeny, kissé szenvedő arckifejezéssel. Az egész alakjában ábrázoló két képen jól érvényesül gesztusának nemessége. Beszédeinek angliai és amerikai kiadá-

saihoz mellékelt arcképei erősen idealizálják, jóval fiatalabb, a Daguerrotype-nak nem egészen megfelelő vonásokkal, s noha nyilván szépíteni akarták, ábrándos, szenvedő arckifejezésükkel messze elmaradnak az élethű képek komplikált, de nem cégérnek való lelkülete mögött. Bizonyos, hogy külseje is hozzájárult sikereihez, a Nyugaton szokatlan, mint Angliában mondták, keleties megjelenésével. Olaszországban az osztrák háborúk idejéből származik az a képe, mely a légió ősz „chef politique“-ját, „Generale Kossuth“-ot tábornoki egyenruhában ábrázolja, még bizakodó, határozott, önérzetes, erélyes vonásokkal. A kiegyezés körüli turini fénykép derűsebb, de lényegében a régi arc. A későbbiek, a 80-as évekből, már erősen változott lelket mutatnak: itt ült ki arcára az a dac, mellén összefont karjával is fokozott, túlozott önérzet és büszkeség, mely öregkori beszédeiből és írásaiból kihangzik azon volt elvbarátai ellen, kik a politikája bukását jelentő kiegyezésen munkálkodtak, vagy itthon utóbb sikereket értek el.

A Nemzeti Múzeum emlékkiállításának célja az volt, hogy a magyar múlt e nagy alakja felelevenítésével az ő történeti szerepe iránt felkeltse az érdeklődést, s egyúttal közelebb hozza a nemzetet is nemzeti múltunknak és a jövőnkét biztosító művelődésünknek legrégibb és legműveltebb letéteményeséhez, a Magyar Nemzeti Múzeumhoz.

Bartoniek Emma.

Gyenes László.

Brutus.

... Nincs mit mondanunk még!

Cassius.

Nincsen. Jó éjszakát.

Eszteendőre félszázada, hogy egy érettségit tett jázsági ifjú, Gyenes László, Szigligeti s Paulay Színház Tanodájának növendéke lett. Jeles adományaival s komoly buzgalommal mind a leckéken, mind a nyilvános próbákon nagy figyelmet keltett. Harmadéves korában már szerződést is kapott Nagyváradra, s 1878 júniusában onnan jött fel a tanfolyamzáró vizsgálatot megállni. Ekkor III. Richárd szerepében anynyira elragadta a Nemzeti Kaszinó urait, hogy nyomban ezer forintot meghaladó összeget gyűjtöttek egybe

a fiatal művész párizsi tanulmányúttjára. Várad helyett tehát Párizsba került s ott — a Sorbonne-on iskolázó Keszler József mentorsága alatt — lelkesen tanulmányozta Molière színházának hírességeit: a két Coquelint, Mounet-Sully-t s a többi nagyokat. Lelkébe fogadta művészetüket s ifjonti rajongással rendre megszerezte arcmásukat is. Néhány éve nekem is megmutatta ez arcképalbumát, mit utóbb itthon kiegészített a franciák szerepkörét nálunk betöltő nagy színészek fényképeivel. Edmond Got mellé Szigeti Józsefet helyezte. Kedves magyar büszkeséggel mutatott rá Got képére: „Ez volt a Comédie híres „nagybácsi“-ja; hanem a mi Szigetink különbet produkált.“

Párizsból hazatérve Kolozsvárra szerződött. Ott azidétt híres együttes működött, s Paulay Ede — ki akkor vette át a Nemzeti Színház igazgatását — ebből újította meg az ország első színpadát; Mihályfi, Szacsavay, Gabányi pályafutása innen indult ki.

Közöttük Gyenes csakhamar tisztes helyett vívott ki magának. A shakespeareai nagy tragédiáknak egyelőre csupán második arcvonalában jutott szóhoz, hanem a társadalmi drámákban éles rajzú figuráival s a népies műfajban gyökeresen magyar felfogású alakjaival így is rövidesen az elsők közé emelkedett. Az utóbbi genre-ban szükség esetén énekes szerepet is vállalt, s népszínműénekesi sikereinek nevezetes állomása volt bécsi fellépése Mátrai Betegh Béla alkalmi társulatával (1880), melynek Pálmai Ilka volt a csillaga.

Közben egykori tanára, Paulay is szemmel tartja, s a következő évben fel is lépteti Budapesten a *Proletárok* Darvas Károlyában. A szerep megválasztása nem volt szerencsés, s a sajtó egybehangzóan meg is állapítja, hogy az ifjú színjátész ily irányú feladatokban aligha van a maga helyén. Az értelem ritka erejével ható beszéde azonban így is osztatlan elismerésben részesül.

A kitűnő érzékű igazgató is nyilván e területre, a kiválókép „gondolkodó“ szerepek körére nézve lát értékes ígéretet a fiatal vendég tehetségében, midőn 1882 tavaszára szerződéssel fűzi őt első műintézetünkhez. Gyenes ez év áprilisának